

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] Төлеуов Е.С., Жұмабай Л.Ж. Сценарийлік шеберлік негіздері: Оқу құралы.- Шымкент, 2004.
- [2] Чечетин А.И. Основы драматургии театрализованных представлениях: Учебник для студентов институтов культуры. – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.
- [3] Камалова Н.К. Той-мерекелік, салт-дәстүрлік әрекеттер: Оқу құралы. – Шымкент, 2002. – 63 б.
- [4] Генкин Д.М. Массовые праздники.–М.: Просвещение, 1975. – 140 с.
- [5] Л. И. Тимофеев, Әдебиет теориясының негіздері. М., 1966, – 382 б.
- [6] «Вопросы литературы» журналы. 1961. № 9. – 130. б.
- [7] Нұрғалиев Р. Өнер алды – қызыл тіл. –Алматы: Мектеп, 1974. –172 б.

МРНТИ 16.21.27

Д.М.Пашан

А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының
аға ғылыми қызметкері, филология ғылымдарының кандидаты.
Алматы қаласы, Қазақстан

ЛАТЫН ӘЛІПБИЕНЕ КӨШУДІҢ ТИІМДІ ТҰСТАРЫ

Аннотация. Мақалада латын әліпбиіне көшудің артықшылығы туралы сөз болады. Латын әліпбиі әлемдік кеңістік тілі, одан ұтарымыз көп. Осы ерекшеліктер мақалада талданады.

Тірек сөздер: латын әліпбиі, кирилл графикасы, мемлекеттік тіл

Д.М.Пашан

Институт языкознания им. А. Байтұрсынова,
главный научный сотрудник, доктор филологических наук.
Алматы, Казахстан

ЭФФЕКТИВНЫЕ СТОРОНЫ ПЕРЕХОДА НА ЛАТИНСКИЙ АЛФАВИТ

Аннотация. В статье речь идет об эффективности перехода на латинский алфавит. Латинский алфавит – это язык мирового пространства, который даст нам много преимуществ. В статье анализируются эти особенности.

Ключевые слова: латинский алфавит, графика кирилла, государственный язык

D.M.Pashan

Researcher of the Institute of Linguistics named after A. Baytursynov,
Candidate of Philological Sciences, Almaty, Kazakhstan

EFFECTIVE ASPECTS OF THE TRANSITION TO THE LATIN ALPHABET

Annotation. The article deals with the advantages of switching to the Latin alphabet. The Latin alphabet is the language of the world space, from it much to us in favor. These features are analyzed in the article.

Ключевые слова:

Латын алфавитіне көшу — заман талабы. Қазақ тілінің латын әліпбиіне көшу тіліміздің әрі қарай жаңғыруына жақсы ықпал етері сөз сіз. Себебі латын әліпбиіне көшу арқылы біз ұлттық санамызды орыс тіліне деген тәуелділіктен босатамыз, қайта жаңғыртамыз. Сондықтан мемлекеттік тілдің латын әліпбиіне көшуін қолдау қажет.

Елбасымыз «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Мен қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалаймын. Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек» – деген болатын. Бұл жолда латын әліпбиіне көшу – тиімді әрекет. Ол біздің ұлттық кодымызды сақтап, ұлт ретінде дамуымызға жол ашады. Бұл мәселені көтеру – Президентіміздің көрегендігін көрсетеді.

Ал, енді латын әліпбиі туралы бірер сөз. Қазіргі таңда қолданыста жүрген жазу үлгілері аз емес. Солардың ішінде латын әліпбиін дүниежүзі елдерінің көбісі қолданатыны деректерден белгілі. Википедия сайтында: «Латын әліпбиі, әлемде кеңінен қолданылады. Б.з.б. 7 ғасырда Римде грек және этрус әліпбиінің тармағы ретінде пайда болып, б.з. 1 ғасырында қалыптасты. Жазу оңнан солға немесе солдан оңға қарай жазылып, бағыты әрдайым алмасып отырған. Б.з.б. 4 ғасырдан бастап жазу тек солдан оңға қарай жазылды, алғаш 20 әріп болды. Әліпбиге б.з.б. 230-жылдары G, Y және Z әріптері енген, соңғы екеуі грек тілінен кірген сөздер үшін алынған, ал J, U, W әріптерінің қолданылуы қайта өркендеу дәуіріне жатады. Орта ғасырда Латын әліпбиі Еуропаға тарады, Африка, Америка және Азия халықтары пайдаланды. Қазіргі латын әліпбиінде 25 әріп бар. Әлемдегі елдердің 80-нен астамы латыннегізді әліпби пайдаланады» – деген деректер бар.

Енді «Не үшін латын әрпіне көшуіміз керек?» деген сауалға жауап іздер болсақ, латын жазуы қазаққа бұрыннан таныс. Қытай иероглифтері, араб жазуы сияқты қиындық туындатпайды. Қолданысқа оңай, жазуға қолайлы, игеруге ыңғайлы. Сонымен қатар, жаратылыстану ғылымдарында да оның қолданыста ыңғайлылығы тәжірибе жүзінде көрініс тауып отыр. Бұл әліпби ақпараттық-технологиялар саласында ары қарай дамытуға септігін тигізери сөзсіз.

Латын әліпбиін қолданудың тағы бір ұтымды тұсы – шетелде жүрген қандастарымыз латын әліпбиі жазу арқылы қазақ жеріндегі барлық жаңалықтан хабардар болып, түсініп отырады. Себебі, шетелде тұратын қазақтардың басым бөлігі латын әліпбиі негізіндегі әліпбилерді пайдаланды. Латын әліпбиі озық техника мен компьютер тілін меңгеруге жол ашады дегеннен бөлек, мемлекеттік тілдің қолданылу аясын кеңейтеді. Бұл бастама, шынымен, еліміздің әлемнің дамыған 30 елінің қатарына ену жолына ашылар есік болар деп ойлаймын.

Латын әліпбиі – түркі халықтарына ортақ әліпби. Түркия, Әзірбайжан,

Түркіменстан, Өзбекстан латынға көшіп кеткені белгілі. Осы жолды жалғай отырып, түркі халқына ортақ әліпбиді пайдаланамыз. Ол біздің түбі бір түркі тілінің тазалығын, байланысын сақтауға септігі тиеді.

Сонымен қатар, әлемдік ғылым мен технологияны, экономиканы игеру үшін ағылшын тілін үйреніп келеміз. Латын әліппесі сол тілді игеруге негіз, тиімді алғышарт болары сөзсіз. Халықаралық терминологияны алыңыз немесе медицина мен басқа ғылымдар тілі көбінесе латынша жазылады.

Латынның бізге берерін қорыта айтар болсақ:

- Қазақстан әлемдік ақпараттық кеңістікке еркін болады
- Қазіргі әліпбидегі 42 әріп 32-ге қысқарады, меңгеру оңай болады
- Түркі әлемімен Қазақстанның байланысы күшейеді
- Қазақ ирредентасымен диаспоралармен байланысы артады
- Кірме әріптерден арылып, кірме сөздер қазақ тілінің әуезіне икемделіп жазылады.
- Қазіргі қазақ тілінің қосамжар орфографиясы мен орфоэпиясының проблемасын шешіп, ұлттық сипаттағы жазу жүйесін қалыптастырамыз.

Енді, латын әліпбиіне ауысқан кездегі алғашқы кезде болатын теңсіздіктердің бірі ақпараттар теңсіздігі. Екі графикадағы деректердің көлемі тұрғысынан әртүрлі болуына байланысты. Кирилл әліпбиінде материал көп. Латын негізді ақпараттың аздығы. Латын мен жазу бір уақытта бола қалмайды. Бірінші кезекте ең маңызды кітаптар латынмен беріледі.

Төменде кирилл графикасында берілген мәтінді ұсынып отырмын. «Әдебиет кз» сайтынан алынған: «М.Әуезовтің әлемге әйгілі роман-эпопеясы. «Абай жолы» – қазақтың көркем прозасын жоғары деңгейге көтеріп, әлем әдебиетіне биік эстетикалық талғам, көркемдік қуат әкелген үздік туынды. Әуезов өзінің роман-эпопеясында қазақ халқының, оның ұлттық дәстүрін барлық қырынан жан-жақты ашып көрсеткен. Қазақтың дана ұлы Абай образын, шығармалық және қайраткерлік тұлғасын сөз өнерінде өзгеше даралықпен сомдаған. «Абай жолы» роман-эпопеясына шетелдік қаламгерлер Луи Арагон, Н.Тихонов, Б.Матип т.б. жоғары баға береді».

Енді осы мәтінді латын графикасымен беріп көрелік. «М.Áýezovtiń álemge ágili roman-epopeiasy. «Abai joly» – qazaqtyń kórkem prozasyn joǵary deńgeige kóterip, álem ádebietine biik estetikalıyq talǵam, kórkemdik qýat ákelgen úzdik týundy. Áýezov óziniń roman-epopeiasynda qazaq halqunyń, onyń ulttyq dástúrin barlyq qurynan jan-jaqty ashyp kórsetken. Qazaqtyń dana uly Abai obrazyn, shyǵarmalyq jáne qairatkerlik tulǵasyn sóz ónerinde ózgeshe daralyqpen somdaǵan. «Abai joly» roman-epopeiasyna sheteldik qalamgerler Lúi Aragon, N.Tihonov, B.Matip t.b. joǵary baǵa beredi».

Бір қараған адамға қиын көрінері анық. Өзін сауатты санаған әрбір адам, қателік жіберіп қоямын ба деп аз да болса қобалжиды. Бірақ, осының бәрі де уақытша ғана болатын қиындықтар. Адамның психологиялық тұрғыдан қабылдауы мен көзшалымға үйреншікті болған соң, бәрі де тез қабылданып кетеді.

Ал, енді екінші мәтін жеңіл формада берілді. М.Мақатаевтың «Мен таулықпын» өлеңінен үзінді.

«Мен – таулықпын!

Таудан мен жаратылғам.

Тау деген Ана туған дара тұлғам

...Тауға барып
Көкке ұшып кетсем бе екен
Ұстап алып қыранның қанатынан»
Латын графикасымен берілген кездегі мәтін былай болады.
«Men — таулықрун!
Таудан мен жаратылғам.
Тау деген Ана тұған дара тұлғам
...Тауға бару
Көкке ushуp ketsem be eken
Ustap alyp қуrанның қанатынан»

Осы жерде байқалатын құбылыс, жеңіл формадағы поэтикалық мәтін, ғылыми мәтіннен әлдеқайда жеңіл, жылдам оқылады. Осы тұрғыдан алғанда, латынға көшуді 1 сыныптан бастау да тегін емес. Себебі, алдымен әріп, буын, сөз, сөз тіркесі, сөйлем түрінде болып келетін үйрету формасы жақсы қабылданады. Қазақ тілінің әріптері тез үйретіліп, көзге қабылдау жеңіл, жазуға ыңғайлы болады.

Қорыта келгенде, латын әліпбиіне көшу қажеттілік. Тіліміздің рухани жаңғыруына негіз болары сөзсіз. Үлкен жетістікке жету жолында кездесетін аз ғана қиындықты оңай жеңеміз деп білемін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] Жаңа ұлттық әліпби: Қазақ жазуын жаңғырту (ақпараттық-медиа кеңістігіндегі материалдар) 1-кітап. – Алматы, 2017. – 537 б.

[2] Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіруді стратегиялық жоспарлау (Тұжырымдама, бағдарлама, ақпараттар, анықтамалар, ұсыныстар, баяндамалар, есептер, слайдтар). – Алматы: А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, 2017. –104 б.

МРНТИ 16.21.51

К.Жумабеков

Нийде Өмер Халисдемир университетінің докторанты. Түркия

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KAZAK TÜRKÇESİ SÖZDAĞARCIĞINDAKİ YALANCI EŞDEĞERLİKLER

Аннотация.Түбі бір түркі халықтары арасында ұқсастықтар мен қоса, айырмашылық та айтарлықтай байқалады. Ғылыми мақалада түрік және қазақ тілдерінің сөздік қорындағы өзара байланыста қиындық тудыратын жалған баламалы сөздердің шығу тарихы мен себептері қарастырылған. Сонымен қоса, өсімдік атауларына қатысты жалған баламалар толық зерттеліп, жан-жақтыталданған.

Ғылыми мақалада түрік тілі мен қазақ тілі арасындағы жазылуы бірдей немесе ұқсас, бірақ семантикалық жағынан басқа мағыналық сипатқа ие сөздердің (жалған баламалар) шығу себебі мен ерекшеліктері көрсетіліп, жан- жақты көрсетілген. Бұл